

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Yıl: 2025 Cilt-Sayı: 18(4) ss: 1118-1137

Academic Review of Economics and Administrative Sciences

Year: 2025 Vol-Issue: 18(4) pp: 1118-1137

<http://dergipark.org.tr/pub/ohuiibf>

ISSN: 2564-6931

Araştırma Makalesi

Research Article

DOI: 10.25287/ohuiibf.1753945

Geliş Tarihi / Received: 30.07.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 17.10.2025

Yayın Tarihi: 27.10.2025

DÖVİZ KURU DALGALANMALARININ SINIR TİCARETİNE VE BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİSİ: ARTVIN ÖRNEĞİ¹

Murat BERBEROĞLU²

Orhan ŞİMŞEK³

Zafer ADALI⁴

Mert ŞAKI⁵

Öz

Bu çalışma, Türk lirası (TRY) ile Gürcistan lirası (GEL) arasındaki döviz kuru dalgalanmalarının Artvin ilinin Hopa, Kemalpaşa ve Arhavi ilçelerindeki sınır ticareti, sabit sermaye yatırımları ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nicel yöntem benimsenmiş ve söz konusu ilçelerde faaliyet gösteren işletmelerden anket yoluyla veri toplanmıştır. Çalışma kapsamında, 132 işletmeden elde edilen geçerli anket verisi, TRY'nin göreceli olarak güçlü olduğu dönem, TRY'nin değer kaybettiği dönem ve TRY'nin yeniden değer kazandığı dönem olmak üzere üç farklı zaman dilimine ayrılarak incelenmiştir. Veriler üzerinde tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış ve ilçeler arası farklılıkları belirlemek amacıyla parametrik olmayan fark testleri (Kruskal-Wallis ve Mann-Whitney U) uygulanmıştır. Analiz sonuçları, döviz kuru dalgalanmalarının işletmelerin satış hacmini ve kârlılığını düşürürken maliyetlerini ve borçlanma ihtiyacını artırdığını göstermektedir. Kur oynaklığının yarattığı belirsizlik ortamında sabit sermaye ve çalışma sermayesi yatırımlarında da azalma gözlenmiştir. İlçe bazında, Kemalpaşa'daki işletmelerin döviz kuru değişimlerinden diğer ilçelere kıyasla daha olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Anket bulguları ayrıca işletmelerin çoğunun Türk lirasının geleceğine dair beklentilerinin olumsuz olduğunu, büyük bir kısmının TRY'nin değer kaybının süreceğini öngördüğünü ortaya koymaktadır. Bulgular genel olarak, döviz kuru istikrarının sınır ticareti ve yatırım kararlarının sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler

: Sınır Ticareti, Döviz Kurları, Sabit Sermaye Yatırımları, Bölgesel Kalkınma, Artvin.

¹ Bu çalışma, Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 2024.S50.02.01 kodlu "Değişen Döviz Kurlarının Sınır Ticaretine, Sabit Sermaye Yatırımlarına ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi" başlıklı projeden türetilmiştir.

² Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, murat@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8467-0065

³ Prof. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, simsekorhann@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1636-9684

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, adalizafer42@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8453-9940

⁵ Arş. Gör. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, sakimert@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1463-6221

Atıf / Citation (APA 6):

Berberoğlu, M., Şimşek, O., Adalı, Z. & Şaki, M. (2025). Döviz kuru dalgalanmalarının sınır ticaretine ve bölgesel kalkınmaya etkisi: Artvin ili örneği. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(4), 1118-1137. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.1753945>.

Jel Sınıflandırılması : O17, O24, R11.

THE IMPACT OF EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS ON BORDER TRADE AND REGIONAL DEVELOPMENT: THE CASE OF ARTVIN

Abstract

This study aims to analyze the impact of exchange rate fluctuations between the Turkish lira (TRY) and the Georgian lari (GEL) on border trade, fixed capital investments, and regional development in Artvin's Hopa, Kemalpaşa, and Arhavi districts. The research employs a quantitative design and collects data through a survey of local businesses in these districts. A total of 132 valid responses were analyzed, covering three distinct periods: one when the TRY was relatively strong, a subsequent period of significant TRY depreciation, and a final period in which the TRY regained value. Descriptive statistics and non-parametric difference tests (Kruskal-Wallis, Mann-Whitney U) were utilized. The findings indicate that exchange rate volatility significantly reduced sales volumes and profitability while increasing costs and borrowing needs. Uncertainty from currency fluctuations also led to decreased fixed and working capital investments. Businesses in Kemalpaşa were more adversely affected by exchange rate changes than those in Hopa or Arhavi. Additionally, most firms have a pessimistic outlook on the Turkish liras future, expecting its depreciation to continue. Overall, these findings underscore the critical importance of exchange rate stability for sustaining border trade and investment decisions in the region.

Keywords : Border Trade, Exchange Rates, Fixed Capital Investments, Regional Development, Artvin.

Jel Classification : O17, O24, R11.

GİRİŞ

Döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalar, özellikle sınır bölgelerinde ekonomik faaliyetleri doğrudan etkileyen önemli bir değişkendir. Türkiye'nin Gürcistan ile kara sınırını oluşturan Sarp Sınır Kapısı, sadece uluslararası geçişlerin değil, aynı zamanda sınır ticaretinin de yoğun olarak yaşandığı bir ekonomik alan niteliğindedir. Bu bağlamda Türk lirası (TRY) ile Gürcistan laris (GEL) arasındaki paritenin zaman içerisindeki değişimi, Artvin'in sahil ilçelerinde faaliyet gösteren işletmelerin ticaret hacmini, maliyet yapısını, yatırım kararlarını ve genel ekonomik dayanıklılığını belirleyici bir faktör haline gelmiştir.⁶

Bu çalışma, TRY-GEL paritesindeki uzun dönemli değişimin, Hopa, Kemalpaşa ve Arhavi ilçelerinde sınır ticaretine konu olan faaliyetleri nasıl etkilediğini çok boyutlu olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel dayanağı, döviz kurundaki değişimlerin yalnızca ticari gelirleri değil; aynı zamanda işletmelerin sabit sermaye yatırımları, stok yönetimi, ürün çeşitlendirme stratejileri ve finansal kırılganlık düzeylerini de dönüştürdüğü varsayımdır.

---

⁶ ISO 4217, para birimlerine verilen üç haneli kısaltmaları düzenleyen uluslararası bir ISO standardıdır. Çalışmada yer alan para birimleri bu standarda göre belirlenen kısaltmalarıyla kullanılacaktır. Buna göre, Türk lirası için TRY, Gürcistan laris için GEL ve Amerikan doları için USD kısaltmaları kullanılmıştır.

Araştırmada nicel (anket) yöntem yaklaşımı benimsenmiştir. İşletmelerle yapılan anketler, döviz kuru değişiminin üç farklı dönemde (2013 öncesi, birkaç yıl önce ve günümüz) işletme performansı üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak ölçmeyi amaçlamaktadır.

Ulusal literatür incelendiğinde, sınır ticaretinin bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Karabağ (2006), sınır ticareti ile kalkınma arasındaki ilişkiyi genel hatlarıyla değerlendirmiştir. Tekin (2017), Türkiye’de sınır ticaretinin gelişimini içsel ve dışsal faktörler çerçevesinde ele almış; ancak bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini dar bir perspektiften incelemiştir. Terzi (2018) ise uygulamada karşılaşılan sorunlara ve çözüm önerilerine odaklanmıştır. Ünlü (2019), sınır ticaretinin Türkiye’deki yasal çerçevesini ve 2018 yılı verileri üzerinden yapılan değerlendirmeleri sunarak değer kotası, miktar ve zaman sınırlamaları gibi düzenlemeleri tartışmıştır. Saydan & Demir (2022) ise teorik bir bakış açısıyla sınır ticaretinin genel özelliklerini ve Türkiye üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Literatürde yer alan çalışmaların büyük kısmı doküman analizi temelli teorik çalışmalardan oluşmakta olup, ampirik veri ve saha araştırmasına dayalı güncel incelemeler oldukça sınırlıdır.

Ampirik araştırmaların yetersizliği ve mevcut çalışmaların büyük oranda geçmiş yıllarda gerçekleştirilmiş olması, bu alanda güncel ve saha verilerine dayalı çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle Sarp Sınır Kapısı özelinde yürütülen sınır ticaretine dair literatürde oldukça az sayıda çalışmaya rastlanmakta; Artvin ili bağlamında ise yalnızca Katkat Özçelik vd. (2015) ile Katkat Özçelik (2016) tarafından yapılan iki çalışmanın varlığı dikkat çekmektedir. Söz konusu çalışmalar, sınır ticaretinin genel yapısını ele almakla birlikte, ilçelerdeki yabancı müşteri kaynaklı ticaret hacmi ile döviz kuru değişimlerinin bu ticaret üzerindeki etkisini detaylı biçimde inceleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Oysa 2013 sonrası dönemde TRY’nin GEL karşısında hızla değer kaybettiği süreçte, bölgedeki ticaret hacminde ve ticari yapıda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın kapsadığı dönemlerdeki döviz kuru dalgalanmalarının ticaretin miktarı, yapısı ve yönü üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi, mevcut literatürdeki boşluğun giderilmesine katkı sunacaktır. Bu çalışma hem yenilikçi yaklaşımı hem de doğrudan sınır ticaretine taraf olan aktörlerden toplanan birincil veriler aracılığıyla, literatüre özgün ve güncel bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I.I. Döviz Kurları ve Etkileri

Döviz kuru dalgalanmalarının sınır ötesi ticaret ve sabit yatırımların bölgesel gelişimi üzerindeki etkilerini incelemekten önce, çalışmanın katkı ve öneminin vurgulanması için kavramsal ve teorik çerçevelerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu bağlamda, döviz kuru kavramı, Türkiye’deki değişen döviz kuru rejimleri, döviz kuru dalgalanmalarının ekonomi üzerindeki etkileri, TRY-GEL döviz kuruna ilişkin patikalar ve zaman-mekân kırılmaları çalışmanın temel kavramları olarak ön plana çıkmaktadır.

Döviz kuru, bir ülkenin para biriminin başka bir ülke para birimine karşı eşdeğer olduğu oran olarak tanımlanır. Bu oran, bir para biriminden ne kadar kullanılarak diğer bir para birimi satın alınabileceğini gösterir. Döviz kuru türleri arasında, Nominal Döviz Kuru, Reel Döviz Kuru, Nominal Efektif Döviz Kuru ve Reel Efektif Döviz Kuru bulunur. Nominal Döviz Kuru, iki para birimi arasındaki cari değişim oranını ifade ederken; Reel Döviz Kuru, iki ülke arasındaki enflasyon farklarına göre ayarlanmış ve para birimlerinin göreceli satın alma gücünü yansıtan bir kavramdır. Nominal Efektif Döviz Kuru, bir ülkenin para biriminin bir dizi para birimine karşı ağırlıklı ortalamasını ifade ederken, Reel Efektif Döviz Kuru, nominal reel efektif döviz kurunun enflasyonlar ile ayarlandığı bir kavramdır (Gök, 2006; Kaya & Güçlü, 2005).

Bu döviz kuru türlerinin yanı sıra, döviz kuru rejimlerinin de ticaret ve ekonomi üzerindeki etkileri büyük önem taşımaktadır. Dünyada yaygın olarak karşılaşılan döviz kuru rejimleri arasında

sabit, dalgalı ve yönetilen dalgalı rejimler yer almaktadır. Sabit Döviz Kuru, bir para biriminin diğer bir para birimine ya da bir sepet para birimine sabitlendiği ilk döviz kuru rejimidir. Dalgalı Döviz Kuru ise piyasa güçlerinin döviz kurunu belirlediği bir rejim olup, merkez bankası müdahalesi yapılmaz. Yönetilen Dalgalı Döviz Kuru rejiminde, döviz kurunu piyasa belirlerken, merkez bankası olağanüstü durumlarda müdahalelerde bulunarak döviz kurunu istikrara kavuşturur (Ayhan, 2006).

Türkiye'nin döviz kuru rejimlerine bakıldığında, 2001 yılı öncesinde sabit kur rejimi uygulandığı, 2001 krizinin ardından ise IMF destekli bir program çerçevesinde dalgalı kur rejimine geçildiği görülmektedir. Bu dönüşüm, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) zaman zaman döviz kurunu istikrara kavuşturmak için müdahalelerde bulunmasına yol açmıştır. 2008-2023 döneminde, Türkiye'de döviz kuru üzerinde geleneksel olmayan para politikalarının etkisiyle önemli dalgalanmalar yaşanmıştır (Orhangazi, 2019; Orhangazi & Yeldan, 2021).

Türk lirası ve Gürcistan lirası arasındaki kur dalgalanmaları, her iki ekonomiyi etkileyen kritik aşamalara işaret etmektedir. 2002-2010 yılları arasında, her iki para birimi de düşük enflasyon ile çeşitli göstergelerde ekonomik istikrarın yaşandığı bir dönem geçirmiştir. Ancak, küresel mali krizin ardından gelişmekte olan piyasalara olan ilgi arttıkça, döviz kuru dalgalanmaları daha belirgin hale gelmiştir. 2014-2015 yıllarında, Rusya-Ukrayna savaşı ve petrol fiyatlarındaki düşüş, Gürcistan'ın dış ticaret dengelerini olumsuz etkileyerek ulusal para biriminin değer kaybetmesine yol açmıştır. Türkiye'de ise Merkez Bankası'nın faiz politikaları TRY'nin değer kaybına neden olmuştur (Auboin & Ruta, 2013).

Özellikle 2016-2020 yılları arasında Türkiye'deki siyasi belirsizlikler ve dış politikadaki değişiklikler TRY'nin değer kaybetmesine yol açarken, Gürcistan ekonomisi büyümeye devam etmiş ve GEL güçlenmiştir. Bu dönemde Türkiye'deki merkez bankasının faiz indirimi politikaları, TRY'nin zayıflamasını hızlandırmıştır. Diğer taraftan, Gürcistan'daki düşük enflasyon ve dış yardımlar GEL'i desteklemiş, bu da GEL'in güçlenmesine katkı sağlamıştır (Boratav & Orhangazi, 2022).

Döviz kuru dalgalanmalarının ticaret hacmi üzerindeki etkisi literatürde geniş bir şekilde araştırılmıştır. Döviz kuru volatilitesinin ticaret akımlarını olumsuz yönde etkileyebileceği ve genellikle ticaretin hacminin azalmasına yol açtığı belirlenmiştir (Asteriou vd., 2016; Auboin & Ruta, 2013; Lal vd., 2023). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, döviz kuru dalgalanmaları ticaret hacmini sınırlamaktadır. Bu durum, firmaların fiyatlama stratejileri ve küresel değer zincirlerindeki konumu gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Acaravcı & Dağlı (2021), Türkiye örneğinde döviz kuru dalgalanmalarının ithalat üzerinde olumsuz etkiler yarattığını, aynı zamanda ihracatçıların kısa vadeli döviz kuru değişimlerini bir risk unsuru olarak değerlendirdiğini belirtmişlerdir.

Türkiye özelinde döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar, döviz kurundaki değer kaybının ithalat üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ancak ihracatın bu etkiye karşı sınırlı bir katkı sağladığını ortaya koymaktadır (Aksu vd., 2017; Sarıtaş & Okşak, 2020). Sarp Sınır Kapısı üzerine yapılan bir araştırma, sınır ticaretinin yerel ekonomiyi canlandırdığı ve esnafın gelir düzeyini artırdığına dikkat çekmektedir (Katkat Özçelik vd., 2015). Ayrıca, döviz kuru oynaklığının yalnızca ticaret hacmini değil, sınır bölgelerindeki sosyal ve kültürel ilişkileri de etkileyebileceği belirtilmektedir (Baud & Schendel, 1997).

I.II. Sınır Ticareti

Sınır ticareti, iki veya daha fazla ülkenin sınır bölgelerinde yapılan, ticaretin resmi ve gayri resmî yollarla gerçekleştirilen biçimlerini kapsayan geniş bir kavramdır. Bu tür ticaret, genellikle komşu ülkeler arasında gerçekleşir ve ticaretin şekli hem yerel ekonomilerin dinamiklerine hem de küresel ticaret ağlarına önemli etkiler yapabilir. Sınır ticaretinin temel özelliği, çoğunlukla coğrafi yakınlık, farklı gümrük düzenlemeleri ve bazen de düşük vergi yükümlülükleri gibi faktörlerden

kaynaklanmasıdır. Hem resmi ticaret hem de gayriresmî ticaret sınır bölgelerinde ekonominin önemli bir bileşeni haline gelir.

Sınır ticaretinin iki ana türü bulunmaktadır: geleneksel ticaret ve bavul ticareti. Geleneksel ticaret, devletler arası anlaşmalara ve gümrük prosedürlerine dayalı olarak büyük firmalar tarafından yürütülürken, bavul ticareti ise, kişisel taşıma yoluyla, genellikle düşük hacimli ve kayıt dışı bir ticaret biçimidir. Türkiye’de sınır bölgelerinde, özellikle Hopa gibi yerleşim alanlarında bavul ticareti oldukça yaygındır. Bu ticaret türü, vergi muafiyetlerinden yararlanma amacı taşırken, çoğu zaman kayıt dışılık sorunlarını da beraberinde getirir. Kayda geçmeyen ticaretin rekabetin adaletli bir şekilde sağlanmasını engellemesi, sınır ticaretinin en önemli sorunlarından biridir (Hepaktan vd., 2019).

Geleneksel sınır ticareti genellikle büyük hacimli ve düzenli ticaret yapan tüccarlar tarafından gerçekleştirilirken, bavul ticareti düşük hacimli, bireysel satıcılar tarafından yapılan bir işlemdir. Bu iki tür ticaret arasındaki farklar, yalnızca ticaretin büyüklüğüne değil, aynı zamanda ekonomik ve hukuki etkilerine de yansımaktadır. Resmi ticaretin, gümrük işlemleri ve vergi yükümlülükleri gibi düzenlemelere tabi olması, ticaretin daha düzenli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasını sağlarken, gayriresmî ticaretin çoğunlukla vergi kayıplarına yol açması, ekonomik dengesizliklere neden olabilir. Bu bağlamda, sınır ticaretinin ekonomik etkileri, yerel istihdam yaratma ve bölgesel kalkınma üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Ancak, gayriresmî ticaretin hem vergi kayıpları yaratması hem de devletin ticaret üzerindeki kontrolünü zayıflatması gibi dezavantajları da bulunmaktadır.

Türkiye’de sınır ticaretinin hukuki çerçevesi, 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile belirlenmiştir. Bu kanun, gümrük işlemleri ve sınır ticaretine ilişkin hükümleri içerir ve ticaretin resmi kanallarla yapılmasını sağlamaktadır. Türkiye’de sınır ticaretinin etkinliğini artırmak amacıyla birçok düzenleme yapılmıştır. Özellikle Ticaret Bakanlığı tarafından uygulamaya alınan Tek Pencere Sistemi, işlemleri hızlandırmayı ve daha şeffaf hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu sistem, sınır ticaretinin her aşamasında yer alan taraflara daha verimli bir işlem süreci sunar ve ticaretin daha düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Ayrıca, Yetkilendirilmiş Yükümlü Programı gibi uygulamalar, ticaretin güvenliğini artırırken, aynı zamanda ticaretin hızla yapılmasını sağlamaktadır.

Türkiye-Gürcistan sınırındaki ticaret, son yıllarda önemli bir gelişim göstermiştir. 2007 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması (STA), Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticareti kolaylaştırmış ve iki ülke arasındaki ticaretin daha düzenli ve verimli bir şekilde yapılmasına olanak tanımıştır. Bu anlaşma, sınır ticaretinin daha resmi hale gelmesini sağlamış ve gayriresmî ticaretin de kayıt altına alınması için bir zemin oluşturmuştur. Bununla birlikte, son yıllarda yapılan altyapı iyileştirmeleri, sınır bölgelerinde ticaretin daha sürdürülebilir bir hale gelmesine katkı sağlamıştır. Özellikle sınır kapılarındaki modernizasyon çalışmaları ve ulaşım altyapısındaki iyileştirmeler, ticaretin daha hızlı ve verimli bir şekilde yapılmasına olanak tanımaktadır (Daştan, 2021).

Sınır ticaretinin yapısal özellikleri, resmi ve gayriresmî ticaret arasındaki farklardan ve ticaretin düzenlenmesindeki farklılıklardan etkilenir. Resmi ticaret, devletler arası anlaşmalara ve gümrük işlemlerine dayalı bir şekilde yapılırken, gayriresmî ticaret çoğunlukla kayıt dışı olarak gerçekleştirilir. Bu durum, resmi ticaretin etkisini artırma ve gayriresmî ticaretin olumsuz etkilerini ortadan kaldırma amacıyla çeşitli dijitalleşme adımlarını beraberinde getirmiştir. Sınır ticaretinin daha şeffaf hale gelmesi ve vergi kayıplarının önlenmesi için dijitalleşme stratejilerinin uygulamaya alınması, ticaretin etkinliğini artıran önemli bir adımdır.

Sonuç olarak, sınır ticareti, yerel ekonomilerin gelişimine katkıda bulunmakla birlikte, küresel ticaret ağlarına entegre olmayı sağlayan önemli bir araçtır. Ancak, gayriresmî ticaretin yarattığı sorunların çözülmesi ve resmi ticaretin etkinliğinin artırılması için daha fazla reform ve dijitalleşme adımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Sınır ticaretinin sürdürülebilirliği, bu reformların başarıyla hayata geçirilmesine bağlıdır.

I.III. Sabit Sermaye Yatırımları

Sabit sermaye yatırımları, mal ve hizmet üretimi amacıyla fiziksel altyapıya yapılan uzun vadeli yatırım harcamalarını ifade eder. Bu yatırımlar, üretim sürecinde doğrudan tüketilmeyen ancak üretimin sürdürülebilmesi için temel teşkil eden dayanıklı varlıkları kapsamaktadır. Örnek olarak araçlar, makineler, depolar, fabrikalar, yollar, köprüler ve benzeri altyapı unsurları sabit sermaye yatırımları arasında yer almaktadır. İşletme sermayesi, günlük operasyonel ihtiyaçları karşılamaya yönelik kısa vadeli fonları ifade ederken; sabit sermaye yatırımları, işletmenin uzun vadeli üretim kapasitesini artırmaya ve bölgesel kalkınmayı desteklemeye yöneliktir. Çetin (2012) bu tür yatırımları, dağıtım ve lojistik araçları, tarımsal üretim makineleri, stok yönetimi ve depolama alanları, ulaşım altyapısı ile ticari yapılar ve üretim tesisleri gibi örneklerle açıklamaktadır.

Sabit sermaye yatırımları, özellikle sanayileşmenin erken aşamalarında bölgesel ekonomik büyümeyi destekleyici önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, bu tür yatırımlar yüksek maliyetli ve uzun vadeli bir perspektif gerektirdiği için döviz kuru, faiz oranı ve ekonomik istikrar gibi makroekonomik göstergelere duyarlılık göstermektedir. Dolayısıyla, döviz kuru dalgalanmaları, sabit sermaye yatırımları için önemli bir risk faktörü oluşturabilir.

Döviz kuru hareketleri, özellikle dışa açık ekonomilerde sabit sermaye yatırımı kararları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar, yatırım maliyetlerini, ihracat kapasitesini ve yatırım getirilerini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, döviz kuru değişimlerinin yatırım kararları üzerindeki etkileri şu şekilde özetlenebilir (Vergil & Çeştepe, 2005):

- **Sermaye malı ithalat maliyeti:** Yerli para biriminin değer kaybetmesi, ithal edilen makine, ekipman ve altyapı girdilerinin maliyetini artırarak yatırım harcamalarını yükseltir. Buna karşın, yerli para biriminin değer kazanması, bu maliyetleri düşürerek yatırımların daha erişilebilir hale gelmesini sağlar.
- **İhracat rekabetçiliği:** Döviz kurundaki değer kaybı, yerli malların yabancı para birimleri karşısında ucuzlamasına neden olarak ihracat potansiyelini artırabilir. Bu durum, özellikle ihracat odaklı firmaların üretim kapasitelerini artırmaya yönelik sabit sermaye yatırımlarını teşvik edebilir.
- **Yatırım getirisi (ROI):** Yatırımın geri dönüş oranı, döviz kuru oynaklıklarından önemli ölçüde etkilenebilir. Yatırımın gelirleri döviz cinsindense veya üretim maliyetleri ithalata bağlıysa, döviz kuru değişimleri doğrudan kârlılık düzeyini belirleyici bir rol oynar.

Bu nedenle, yatırımcılar sabit sermaye yatırımı planlarken yalnızca mevcut maliyetleri değil, döviz kuru beklentilerini, kur riskine karşı korunma stratejilerini ve alternatif senaryoları da göz önünde bulundurmak durumundadır (Vergil & Çeştepe, 2005).

Döviz kuru oynaklığı, sabit sermaye yatırımlarını caydırabilecek önemli bir belirsizlik unsurudur. Döviz kuru dalgalanmaları, yatırım kararlarını zorlaştırabilir çünkü:

- **Maliyet ve gelir tahmini:** Firmalar, gelir veya giderlerinin farklı para birimleri cinsinden olması durumunda gelecekteki nakit akışlarını tahmin etmekte zorluk yaşayabilirler.
- **Finansmana erişim:** Döviz riskine açık projeler, bankalar tarafından daha yüksek risk olarak değerlendirilir. Bu durum krediye erişimi zorlaştırabilir ya da faiz oranlarını yükseltebilir.
- **Planlama kabiliyeti:** Kur oynaklığı, yatırımcı güvenini zayıflatabilir ve uzun vadeli kararların ertelenmesine yol açabilir.

Bununla birlikte, döviz kuru oynaklığı her zaman olumsuz sonuçlar doğurmaz. Özellikle döviz geliri elde eden veya sınır ticaretinden faydalanan firmalar için yerli paranın değer kaybı, ihracat artışı ve bölgesel lojistik yatırımları açısından fırsat olarak değerlendirilebilir (Koç & Değer, 2010).

Sabit sermaye yatırımları, özellikle sınır ticareti güzergâhlarında yoğunlaşmakta ve bu bölgelerdeki ekonomik canlılığı doğrudan etkilemektedir. Yabancı pazarlara yakınlık avantajı sunan

bu bölgelerde, pazar alanları, depolama tesisleri ve konaklama ile ulaşım altyapısı gibi yatırımların yaygın olduğu gözlemlenmektedir (Tutar vd., 2012). Bu tür yatırımlar, sınır ticaretinin kurumsallaşmasına katkı sağlar ve ticaretin düzenli bir biçimde yapılabilmesini mümkün kılar. Ayrıca, stratejik konumda bulunan depolama tesisleri, ithalat ve ihracat ürünlerinin yönetimini kolaylaştırarak teslimat sürelerini kısaltmaktadır.

Sınır bölgelerindeki bu tür yatırımlar, yalnızca fiziki kapasite artışı sağlamamakta; aynı zamanda bölgesel ekonomik entegrasyonu güçlendirmekte, ticaret ağlarını genişletmekte, işlem maliyetlerini azaltmakta ve yerel istihdamı desteklemektedir. Bu yatırımlar ayrıca, gümrük komisyonculuğu, araç bakımı, bankacılık ve sigorta gibi tamamlayıcı hizmet sektörlerinin gelişimini de teşvik etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, sabit sermaye yatırımları döviz kuru dalgalanmalarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Kur oynaklığı belirsizlik yaratmakla birlikte, sınır ticareti potansiyeli yüksek olan bölgelerde bu durum, stratejik fırsatlara dönüşebilmektedir. Bu nedenle, döviz kuru ile sabit sermaye yatırımları arasındaki etkileşimin doğru analiz edilmesi ve yatırım planlamasının buna göre yapılandırılması, uzun vadeli yatırım başarısı ve sağlam bir ekonomik yönetim için kritik öneme sahiptir (Tutar vd., 2012).

I.IV. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma, bir ülkenin belirli coğrafi bölgelerinde ekonomik, sosyal ve altyapısal gelişim süreçlerini kapsar. Bu sürecin amacı, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak, yaşam standartlarını yükseltmek ve bireylerin kaynaklara ve fırsatlara erişimini eşit hale getirmektir. Bölgesel kalkınma hem nicel hem de nitel boyutlara sahiptir. Nicel göstergeler arasında ekonomik büyüme ve yatırım hacmi bulunurken, nitel göstergeler ise sosyal refah, kurumsal kapasite ve beşerî gelişim gibi unsurları içerir. Bu göstergeler, karar alıcıların bölgesel eşitsizlikleri tanımalarına ve yerel kalkınma politikalarını daha etkin bir şekilde yaplandırmalarına olanak tanır.

Bölgesel kalkınma düzeyini ölçmek için kullanılan başlıca göstergeler arasında Gayri Safi Bölgesel Hasıla (GSBH), istihdam ve işsizlik oranları, kişi başına düşen gelir, kamu altyapısı, demografik faktörler ve sanayi çeşitliliği yer alır. Bu göstergeler, bölgesel eşitsizlikleri analiz etmek ve yerel kalkınma hedeflerine ulaşmak için kritik öneme sahiptir.

Sınır bölgeleri, coğrafi konumları ve komşu ülkelerle olan etkileşimleri nedeniyle benzersiz kalkınma dinamiklerine sahiptir. Bu bölgeler, genellikle kent merkezlerinden ve iç bölgelerden farklı gelişim süreçlerine sahiptir. Sınır bölgelerinin kalkınma özellikleri arasında ticarete dayalı ekonomi, altyapı asimetrisi, güvenlik ve düzenleme zorlukları, sosyal ve kültürel bağlılık ile sınır politikalarına bağımlılık öne çıkar (Keskin Köylü, 2017).

Bu bölgelerde, ekonomi genellikle iki ülke arasındaki ticarete dayanır ve bazen entegre mikroekonomiler oluşturur. Ancak bazı sınır bölgeleri, yeterli yatırımları almadığı için geri kalmış durumdadır. Ayrıca, sınır bölgelerindeki güvenlik sorunları, kaçakçılık ve siyasi gerginlikler gibi unsurlar, uzun vadeli kalkınmayı olumsuz etkileyebilir. Sosyal ve kültürel bağlılık ise, sınır bölgelerindeki gayriresmî ekonomik ilişkileri ve toplumsal bütünleşmeyi artırabilir. Özetle, sınır bölgelerinin ekonomik refahı, uluslararası sınırların geçirgenliği ve verimliliği ile doğrudan ilişkilidir.

Resmî ve gayriresmî sınır ticareti, özellikle uzak ve dezavantajlı bölgelerde yerel ekonomiler üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. İyi düzenlenmiş ve altyapısı güçlü sınır ticareti, istihdam yaratımı, gelir çeşitliliği, girişimcilik, nüfus hareketliliği ve yerleşim desenlerini değiştiren önemli katkılar sağlar (Tunç, 2015). Sınır pazarları, lojistik merkezler, gümrük birimleri ve otelcilik gibi destekleyici sektörler, istihdam yaratılmasına olanak tanır. Ayrıca, hane halkı döviz bürosu, küçük ölçekli ithalat-İhracat gibi faaliyetlerle gelir çeşitliliği sağlanabilir.

Bununla birlikte, sınır ticaretinin sosyal etkileri de büyüktür. Gayriresmî ekonomi ve mikro girişimler, karşı sınır fiyat ve ürün yapısından faydalanarak gelişebilir. Ticaretin artışı, mevsimlik ve kırsal-kentsel iş gücü hareketliliğini artırabilir ve yeni ticaret merkezlerinin oluşumunu tetikleyebilir.

Ancak, bu gelişmeler uygun politikalarla yönetilmezse, kayıt dışı istihdam, piyasa doygunluğu ve eşitsizlik gibi sorunlar ortaya çıkabilir.

Döviz kuru dalgalanmaları, sınır ekonomileri ve yerel kalkınma üzerinde hem olumsuz hem de olumlu etkiler yaratabilir (Aydiner, 2016). Döviz kuru oynaklığının, ticaret maliyetlerini etkileyerek yerli malların yabancı piyasalarda daha rekabetçi hale gelmesini sağlaması gibi avantajları olabilir. Özellikle yerli para biriminin değer kaybetmesi, ihracat potansiyelini artırabilir ve ticaret temelli büyümeyi teşvik edebilir. Bunun yanı sıra, döviz kuru farklılıkları sınır alışverişini ve gayri resmî ticareti artırabilir, bu da iç piyasa fiyatlarını ve firmaların rekabetçiliğini etkiler.

Diğer taraftan, döviz kuru dalgalanmaları, yatırım kararlarını da etkileyebilir. Firmalar, döviz avantajını kullanarak depo, altyapı ve perakende tesisi yatırımlarına yönelebilir. Ayrıca, kur dalgalanmaları hane halkı gelirini ve harcama gücünü de etkileyebilir. Örneğin, komşu ülkelerdeki para birimlerinin değer kazanması, işçilerin geçici göç yoluyla daha yüksek ücret arayışına girmesine neden olabilir.

Her ne kadar döviz kuru oynaklığı belirsizlik yaratsa da stratejik uyum sağlayabilen sınır bölgeleri açısından önemli fırsatlar da sunabilmektedir. Bu nedenle, karar alıcıların ve yerel paydaşların kalkınma ve risk yönetimi planlarında döviz kuru dinamiklerini dikkate almaları büyük önem taşır.

I.V. Artvin'in Kıyı İlçelerinin (Hopa, Kemalpaşa ve Arhavi) Ekonomik Yapısı ve Gürcistan Sınırına Yakınlığın Etkisi

Artvin'in Karadeniz kıyısında yer alan Hopa, Kemalpaşa ve Arhavi ilçeleri, sınır konumları, iklimsel özellikleri ve tarihsel kalkınma desenleri açısından farklılaşmakla birlikte, Gürcistan'a olan yakınlıkları sayesinde ortak bir ekonomik dinamiği paylaşmaktadır. Bu üç ilçe, tarım, ticaret, lojistik ve kültürel faaliyetleri farklı oranlarda bir araya getirerek sınır ekonomisinin yerel ölçekteki yansımalarını ortaya koymaktadır.

Hopa, yaklaşık 28.000 nüfusu ile bölgenin en büyük ilçesi olup, Gürcistan'a doğrudan sınır konumuyla ve Hopa Limanı ile bölgesel bir ticaret ve lojistik merkezi işlevi görmektedir. Hopa'nın sanayi tesisleri, deniz taşımacılığı ve yoğun sınır geçişleri, ilçeyi hem ithalat-ihracat hem de hizmet sektörleri açısından ön plana çıkarmaktadır. 1988 yılında Sarp Sınır Kapısı'nın açılması, Hopa'da dışa açık ekonomik faaliyetleri hızlandırmış ve küçük ölçekli kayıt dışı faaliyetlerin de yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu durum, toplumsal yapıyı etkilemiş ve özellikle cinsiyet rolleri ve etnik ilişkilerde dönüşümler gözlemlenmiştir.

Kemalpaşa, Artvin'in en küçük ilçelerinden biri olmasına rağmen, Hopa-Sarp ticaret koridorunun bir uzantısı olarak stratejik bir öneme sahiptir. Çay ve fındık üretiminin devam ettiği ilçede, sınır geçişlerine bağlı lojistik ve transit taşımacılık faaliyetleri önemli bir ekonomik potansiyel taşımaktadır. Depolama, taşıma ve konaklama gibi hizmetler, ilçenin ticaretle olan bağlantıları sayesinde gelişmektedir. Kemalpaşa'nın kalkınması büyük ölçüde ticaretin akışkanlığına ve altyapı yatırımlarına bağlıdır.

Arhavi ise yaklaşık 22.000 nüfusa sahip olup, tarımsal üretimi kültürel faaliyetlerle harmanlayan bir ekonomik yapıya sahiptir. Doğrudan sınır konumunda bulunmayan Arhavi, bölgedeki ticaret ve turizm hareketlerinden dolayı olarak faydalanmaktadır. Çay ve fındık üretimi devam ederken, ilçede düzenlenen Kültür ve Sanat Festivali gibi etkinlikler, turizmi ve hizmet sektörünü desteklemektedir. Sınırdan gelen mal ve insan hareketliliği, bu tür kültürel ve ekonomik etkinlikleri doğrudan etkilemese de çevresel olarak önemli bir katkı sağlamaktadır.

2024 yılı itibarıyla, Artvin'in yaklaşık 170.000 kişilik nüfusunun %35'i bu üç kıyı ilçesinde yaşamaktadır. Gürcistan sınırına yakınlık, Hopa Limanı'nın varlığı ve 1885'te kurulan Hopa Ticaret ve Sanayi Odası gibi kurumsal yapılar, kıyı ilçelerindeki ticari canlılığı artırmakta ve günlük nüfus hareketliliğini resmi kayıtların ötesine taşımaktadır (DOKA, 2025).

Gürcistan'a olan coğrafi yakınlık, Artvin'in kıyı ilçelerinde ekonomik ve toplumsal faaliyetlerin yönünü belirleyen temel bir etkidir. Bu sınır ilişkisi hem resmi hem de gayriresmî düzeyde çeşitli dinamikleri beraberinde getirmektedir. Özellikle, sınır yakınlığı, Artvin'in kıyı ilçeleri için bölgesel kalkınma bağlamında hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Gürcistan ile olan etkileşim, sınırın ticari, tarımsal ve yönetsel boyutlarda işlevsel hâle gelmesine katkı sağlamaktadır (Erdal vd., 2013; Katkat Özçelik, 2016; Katkat Özçelik vd., 2015; Saydan & Demir, 2022). Bu etkileşim hem ekonomik büyümeyi teşvik etmekte hem de bölgesel kalkınmanın hızlanmasına olanak tanımaktadır. Ancak, aynı zamanda sınır ticareti ve gayriresmî ekonomik faaliyetlerin artması, beraberinde bazı yönetsel ve toplumsal zorluklar da getirmektedir. Bu nedenle, sınır ilişkilerinin sürdürülebilir şekilde yönetilmesi, bölgesel kalkınmanın sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için kritik öneme sahiptir.

Özellikle, 2006 yılında uygulamaya giren vizesiz seyahat rejimi sayesinde Gürcü işçiler, bölge tarımında önemli bir rol oynamaktadır. Çay ve fındık hasadı gibi dönemlerde, Gürcistan'dan gelen mevsimlik iş gücü, bölgedeki tarımsal üretimin sürekliliğini sağlamaktadır. Ayrıca, Hopa-Batum gibi girişimler, ekonomik ve sosyokültürel iş birliğini artırma potansiyeline sahip olmakla birlikte, bu tür çalışmalar genellikle başlangıç aşamasında kalmakta ve siyasi aktörlerin ilgi ve yönlendirmelerine bağlı olarak şekillenmektedir. Bunun yanında, sınırların serbestleşmesiyle birlikte kaçakçılık ve kayıt dışı hizmet faaliyetleri de artmıştır. Bu faaliyetler, gelir ve istihdam sağlasa da kamu yönetimi açısından zorluklar doğurmakta ve toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir.

Gürcistan'dan gelen mevsimlik işçiler, bölgedeki iş gücü açığını kapatarak tarımsal üretimin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu durum, üretim maliyetlerini düşürmekte ve çiftçilerin rekabet gücünü artırmaktadır. Ayrıca, Sarp Sınır Kapısı, özellikle Hopa'yı bir sınır ticareti ve turizm merkezi hâline getirmiştir. Bu da yerel ürünlere ve hizmet sektörüne olan talebi artırmaktadır. Bununla birlikte, sınırın esnek yapısından yararlanan kaçakçılık ve informal hizmet faaliyetleri, yaygınlaşmakta ve bu durum ekonomik davranışları ve sosyal ilişkileri dönüştürmektedir. Ancak, bu gelişmelerin yasal çerçeveye uygun şekilde yönetilmesi, uzun vadede sürdürülebilir kalkınma için kritik öneme sahiptir.

Sınır yönetimi ve yönetimdeki eksiklikler, lojistik uyumlaştırma ve ortak turizm stratejileri gibi alanlarda potansiyel iş birliğini engellemekte ve kurumsal düzeyde dağınık bir görünüm yaratmaktadır. Ancak, bu durum aynı zamanda sınır bölgelerinde kalkınmayı tetikleyen stratejik fırsatlar da sunabilmektedir.

Sonuç olarak, döviz kuru dalgalanmaları, sınır ticareti ve sabit sermaye yatırımları gibi ekonomik faktörler, Artvin'in kıyı ilçelerindeki kalkınma sürecini şekillendiren önemli unsurlardır. Bu ilçeler, Gürcistan sınırına yakınlıkları sayesinde tarım, ticaret ve lojistik gibi alanlarda ortak bir ekonomik dinamik paylaşmakta, ancak aynı zamanda gayriresmî ticaretin ve döviz kuru oynaklığının getirdiği zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Sınır ticareti, yerel ekonomiyi canlandıran ve istihdam yaratan önemli bir etken olurken, sınır yakınlığının ekonomik fırsatlar sağladığı kadar bazı sosyal ve ekonomik eşitsizliklere de yol açabileceği görülmektedir. Sabit sermaye yatırımları ise, ticaretin büyümesi ve lojistik altyapısının gelişmesiyle birlikte, bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağlasa da, döviz kuru dalgalanmalarının bu yatırımlar üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Sonuç olarak, sınır bölgelerinde kalkınmanın sürdürülebilir olması için döviz kuru dinamikleri, sınır ticaretinin resmi hale getirilmesi ve yatırımın stratejik yönetimi büyük önem taşımaktadır.

II. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Son yıllarda yaşanan gelişmeler, Türk lirasının değerinde büyük değişimlere yol açmaktadır. Özellikle son 15–20 yıllık dönemde Türk lirası nominal olarak sürekli bir değer kaybı yaşarken, reel açıdan farklı bir dinamik söz konusudur. Bu çalışmada, söz konusu kur değişkenliğinin sınır ticareti, sabit sermaye yatırımları ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri niceliksel olarak incelenecektir. Analizin güvenilirliğini artırmak amacıyla, Türk lirasının Amerikan doları (USD) ve Gürcistan lirası (GEL) karşısındaki değerine ilişkin veriler ile her iki ülkenin enflasyon oranlarına dair veriler birlikte

değerlendirilecektir. Bu verilerin bütüncül analizi, döviz kuru dalgalanmalarının sınır ticareti, sabit sermaye yatırımları ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini daha net biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tablo 1: Türk lirasının ABD doları ve Gürcistan larisi karşısındaki Değeri

Kurlar				Enflasyon Oranı (%)			
Tarih	USD/TRY	USD/GEL	GEL/TRY	Tarih	ABD	Türkiye	Gürcistan
1.01.2010	1,50	1,74	0,86	2010	1,64	8,57	7,11
1.01.2011	1,60	1,80	0,89	2011	3,16	6,47	8,54
1.01.2012	1,78	1,66	1,07	2012	2,07	8,89	-0,94
1.01.2013	1,76	1,65	1,07	2013	1,46	7,49	-0,51
1.01.2014	2,26	1,78	1,27	2014	1,62	8,85	3,07
1.01.2015	2,45	2,03	1,21	2015	0,12	7,67	4,00
1.01.2016	2,95	2,45	1,21	2016	1,26	7,78	2,13
1.01.2017	3,77	2,68	1,41	2017	2,13	11,14	6,04
1.01.2018	3,75	2,49	1,51	2018	2,44	16,33	2,62
1.01.2019	5,16	2,65	1,95	2019	1,81	15,18	4,85
1.01.2020	5,98	2,88	2,08	2020	1,23	12,28	5,20
1.01.2021	7,31	3,31	2,21	2021	4,70	19,60	9,57
1.01.2022	13,31	3,03	4,40	2022	8,00	72,31	11,90
1.01.2023	18,81	2,62	7,18	2023	4,12	53,86	2,49
1.01.2024	30,32	2,66	11,42	2024	2,95	58,51	1,11
1.01.2025	35,70	2,85	12,54				

Kaynak: investing.com ve tradingeconomics.com

Tablo 1’den görüldüğü üzere TRY, GEL karşısında geçmişte çok daha güçlüyken bu gücünü zaman içinde kaybetmiştir. 2010 yılında 1 GEL=0,86 TRY iken 2025 yılı başında bu rakam 1 GEL =12,54 TRY olarak yaklaşık 14 kat azalmıştır. Bu değer düşüklüğünün iki ülke arasında gerçekleşen ticarete de yansımaları olmaktadır. Ancak bu hesaplamada Enflasyon oranları da dikkate alındığında oluşan tablo biraz daha değişmektedir. Bu bağlamda, TRY’nin USD ve GEL karşısındaki reel değeri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: TRY’nin Reel Değeri Karşılaştırması

	USD-TRY Reel Kur Değişimi (%)	Değişim	GEL-TRY Reel Kur Değişimi (%)	Değişim
2010	0,25	TRY Değer kaybetti	1,85	TRY Değer kaybetti
2011	7,46	TRY Değer kaybetti	21,95	TRY Değer kaybetti
2012	-7,86	TRY Değer kazandı	-9,95	TRY Değer kazandı
2013	22,50	TRY Değer kaybetti	11,38	TRY Değer kaybetti
2014	0,93	TRY Değer kaybetti	-11,08	TRY Değer kazandı
2015	13,27	TRY Değer kaybetti	-3,65	TRY Değer kazandı
2016	21,17	TRY Değer kaybetti	11,09	TRY Değer kaybetti
2017	-9,49	TRY Değer kazandı	2,22	TRY Değer kaybetti
2018	23,57	TRY Değer kaybetti	15,43	TRY Değer kaybetti
2019	2,53	TRY Değer kaybetti	-3,73	TRY Değer kazandı
2020	11,16	TRY Değer kaybetti	-0,73	TRY Değer kazandı
2021	67,15	TRY Değer kaybetti	88,87	TRY Değer kaybetti
2022	-22,99	TRY Değer kazandı	2,76	TRY Değer kaybetti
2023	11,46	TRY Değer kaybetti	7,70	TRY Değer kaybetti
2024	-37,80	TRY Değer kazandı	-47,61	TRY Değer kazandı

Tablo 2’de yer alan bilgiler ışığında, TRY, GEL karşısında 2021 yılında yaklaşık %89 oranında değer kaybetmiştir. Bu durum araştırma modelinin oluşmasına ışık tutmaktadır. Bu nedenle araştırmada 3 ayrı dönem ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bunlar;

- İlk Dönem: TRY’nin GEL karşısında güçlü olduğu dönem.
- İkinci Dönem: 2021 yılı ve sonrasında oluşan TRY’nin aşırı değer kaybının yaşadığı dönem

• Üçüncü Dönem: 2024 ve sonrasında TRY'nin GEL karşısında reel olarak yeniden değer kazandığı dönemdir.

Bu çalışmanın temel amacı, Gürcistan para birimi lari ile Türk lirası arasındaki döviz kuru değişimlerinin, Artvin'in sınıra yakın sahil ilçelerinde yürütülen sınır ticaretine etkilerini iktisadi bir perspektifle analiz etmektir. Döviz kurlarındaki dalgalanmaların fiyat rekabetçiliği, ticaret hacmi, sabit sermaye yatırımları ve piyasa yapısı üzerindeki etkileri, sınır bölgelerinde ekonomik davranışları yönlendiren başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, kur değişimlerinin hem kısa vadeli ticari hareketliliği hem de uzun vadeli yatırım kararlarını nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın ilk kısmında şu soruların cevapları aranmaya çalışılmıştır;

- Zaman içindeki değişiklikleri firmaların satış performanslarını etkiledi mi?
- Kur değişimleri firmaların maliyetlerini etkiledi mi?
- Kur değişimleri Firmaların yatırımlarını etkiledi mi?
- Firmalar için önemli sayılan sorunlar nelerdir?

Ayrıca çalışmada, sınır ticaretinin bölgesel kalkınma üzerindeki yansımaları ile bu sürecin belediye ilgili birim yetkilileri tarafından nasıl algılandığı da incelenmektedir. Her ne kadar bu faaliyetler doğrudan belediyelerin sorumluluk alanına girmese de yabancı tüketicilerin bölgedeki alışveriş ve hizmet talepleri nedeniyle oluşan ekonomik canlılık, belediyelerin mekânsal planlama, altyapı ve düzenleme faaliyetleri açısından yeni bir değerlendirme alanı yaratmaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın ikinci amacı, sınır ticaretinin belediyelerin faaliyetlerine etkisini sorgulamak ve bu bağlamda bölgesel ekonominin kent ve kent halkı ile etkileşimini irdelemektir. Bu kapsamda gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme ile cevap aranan temel sorular şunlardır:

- İlçelerde sınır ticaretinin yapılması nasıl karşılanmaktadır?
- İlçelerde gerçekleştirilen sınır ticaretinin dönemsel olarak değişim veya gelişim süreçleri nasıl değerlendirilmektedir?
- İlçelerde yapılan sınır ticareti yerel ekonomik yapıyı nasıl şekillendirmektedir?
- İlçelerde gerçekleşen sınır ticaretinin toplumsal yapıya ve bölgesel ekonomiye etkileri nasıl değerlendirilmektedir?

II.I. Araştırmanın Veri Seti ve Örneklem

Araştırmanın ana evrenini, Artvin ilinin Hopa, Kemalpaşa ve Arhavi ilçelerinde faaliyet gösteren özel sektöre ait ticari işletmeler oluşturmaktadır. Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) kayıtlarına göre, Şubat 2025 itibarıyla Artvin genelinde toplam 3.875 özel işyeri bulunmaktadır.

İstatistiksel anlamlılık açısından %90 güven düzeyi ve %8 hata payı esas alınarak yapılan hesaplama sonucunda, çalışmanın örneklem büyüklüğü 104 işletme olarak belirlenmiştir. Saha uygulaması sırasında toplam 200 anket dağıtılmış, bunlardan 150'si geri toplanmış ve yapılan ön kontroller neticesinde 132 anket geçerli kabul edilmiştir.

Bu örneklem büyüklüğü, belirlenen güven düzeyi çerçevesinde yeterli kabul edilmektedir. Bununla birlikte, daha geniş örneklem ile çalışmak hata payını düşürmek ve güven düzeyini artırmak açısından avantaj sağlayabilirdi. Ancak, saha gerçeklikleri, erişim güçlükleri ve katılımcıların sınırlı gönüllülüğü araştırmanın doğal sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

II.II. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, olasılıklı örnekleme çerçevesinde Artvin'in Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa ilçelerinde faaliyet gösteren işletme sahibi veya yöneticileriyle yüz yüze anketler gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesinin nedeni, Yazıcıoğlu & Erdoğan'ın (2014, s. 51) da vurguladığı üzere,

daha geniş katılımcı kitlesine ulaşma imkânı sağlaması ve bu sayede elde edilen verilerin istatistiksel olarak güvenilir biçimde test edilebilmesidir.

Nicel veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu, çoktan seçmeli ve Likert tipi sorulardan oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde, işletmelerin yapısal özelliklerine yönelik 6 soru yer almakta; ikinci bölümde ise satış performansı, maliyet yapısı, müşteri profili ve ithal girdi kullanımı gibi ekonomik faaliyetlere ilişkin 7 soru sorulmaktadır. Bu bölümde, işletmelerin 2013 öncesi, birkaç yıl öncesi ve günümüz olmak üzere üç ayrı dönemdeki durumlarını değerlendirmeleri istenmiş, toplamda 21 ölçüm birimi elde edilmiştir. Ayrıca sabit sermaye yatırımlarını ölçmeye yönelik 14 alt maddeden oluşan bir soru grubu da aynı dönemsel yapı çerçevesinde uygulanmıştır.

Anketlerden elde edilen veriler üzerinde öncelikle tanımlayıcı istatistiksel analizler ve frekans dağılımları yapılmış, ardından değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla farklılık testleri uygulanmıştır. Böylece hem işletmelerin zaman içerisindeki performansları hem de döviz kuru dalgalanmalarının sınır ticareti ve sabit sermaye yatırımları üzerindeki etkileri niceliksel olarak incelenmiştir.

II.III. Bulgular

Araştırmanın ilk amacı doğrultusunda, bu bölümde öncelikle anket verilerine ilişkin analiz sonuçları sunulacaktır. Anket verileri analiz edilmeden önce eksik veri kontrolü yapılması önemli görülmüştür. Bu kapsamda yürütülen ön inceleme sonucunda, toplam veri setinde birçok değışkende eksik yanıt bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu eksikliklerin bazıları firmaların yeni kurulmuş olması nedeniyle geçmiş dönem verilerine sahip olmamalarından, bazıları ise katılımcıların belirli soruları yanıtlamak istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu eksik veriler analiz sürecinde dikkate alınmış; eksik cevap içeren değışkenler analiz dışında bırakılarak veri güvenilirliği korunmuştur.

Ayrıca, ankette yer alan Likert tipi ölçeklerin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach's Alpha analizi uygulanmıştır. Elde edilen 0,95'lik Cronbach's Alpha katsayısı, ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Cronbach's Alpha değeri genellikle 0,70 ile 0,95 arasında olması beklenir. Bu aralıkta yer alan değerler, ölçeğin güvenilirliğine işaret ederken; 0,90'ın üzerindeki değerler bazı durumlarda ifadelerin birbirini tekrar ettiğini gösterebilir (Tavakol & Dennick, 2011, s. 54). Bu bağlamda, çalışmada kullanılan Likert ölçekli maddelerin genel olarak tutarlı ve güvenilir ölçümler sağladığı söylenebilir. Ölçek alt maddelerinin, işletme performansı, yatırım eğilimi ve müşteri yapısı gibi temaları başarılı biçimde yansıttığı görülmektedir.

Verilere ilişkin ön testlerin tamamlanmasının ardından, araştırmanın analiz aşamasına geçilmiştir. İlk olarak, firmalara ait tanımlayıcı istatistiksel bulgular sunulacaktır.

Ayrıca veri setinin normal dağılım durumunu tespit etmek için Shapiro-Wilk testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara tüm değışkenler için p-değeri <0.05 olduğundan normal dağılım varsayımı sağlanmamaktadır. Bu nedenle bu değışkenlere ilişkin fark analizlerinde parametrik testler (ANOVA) yerine non-parametrik testler (Kruskal-Wallis) tercih edilmelidir.

Tablo 3: Firmaların Tanımlayıcı Bilgileri

Değişken	Kategori	Frekans
İlçe	Hopa	69
	Kemalpaşa	51
	Arhavi	12
Faaliyet Yılı	10 yıldan fazla	84
	6-10 yıl	24
	3-5 yıl	15
	0-2 yıl	8
	Cevapsız	1

Şirket Türü	Şahıs Şirketi	73	
	Sermaye Şirketi	54	
	Cevapsız	5	
Çalışma Faaliyet Alanı		Frekans	Yüzde
	Perakende Satış	79	59,85
	Toptan Ticaret	10	7,58
	Dış Ticaret	18	13,64
	Ulaştırma / Lojistik	22	16,67
	Konaklama / Turizm	10	7,58
	İnşaat	8	6,06
	Yiyecek ve İçecek (Lokanta-Kafe)	6	4,55
	Diğer	5	3,79

Araştırma kapsamında elde edilen verilere göre firmaların bulundukları ilçe, faaliyet süreleri, şirket türleri ile çalışma faaliyet alanları Tablo 3'te sunulmaktadır. Verilere göre en yüksek katılım Hopa ilçesinden sağlanmış, Arhavi ilçesindeki katılım ise sınırlı kalmıştır. Bu durum saha çalışması sırasında bazı işletmelerin katılım konusundaki isteksizlikleri ve zaman kısıtları nedeniyle oluşmuştur. Faaliyet yılına göre dağılım incelendiğinde, firmaların büyük çoğunluğunun (%64) 10 yıldan daha uzun süredir faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu da sınır ticaretine yönelik uzun dönemli etkilerin analizinde anlamlı bir veri kümesi sunmaktadır. Şirket türü açısından değerlendirildiğinde ise, şahıs şirketlerinin sayıca daha fazla olduğu ancak sermaye şirketlerinin de anlamlı bir temsil oranına sahip olduğu görülmektedir. Cevapsız veri oranı düşük olduğundan dağılımın dengeli olduğu söylenebilir.

Firmaların büyük çoğunluğu (%59,85) perakende satış alanında faaliyet göstermektedir. Ancak firmaların birden fazla alanda faaliyet gösterebilmesi nedeniyle bu oranlar çakışabilir. Örneğin, aynı işletme hem perakende satış hem de yiyecek-içecek sektöründe faaliyet gösterebilmektedir. Sınıra yakın coğrafi konum nedeniyle dış ticaret (%13,64) ve ulaştırma/lojistik (%16,67) alanlarının da dikkat çekici oranlarda temsil edildiği görülmektedir. Diğer sektörlerin dağılımı ise daha sınırlıdır.

Tablo 4: Dönemlere Göre Çalışan Sayısı

Gruplar	Çalışan Sayısına Göre Firma Sayıları		
	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem
1-10 Arası Çalışan	57	93	104
11-50 Arası Çalışan	14	19	20
51 ve Üzeri Çalışan	4	3	3
Ortalamalar	1,29	1,21	1,20

Tablo 4'te işletmelerin dönemler itibarıyla çalışan sayılarındaki değişim gösterilmektedir. İlgili tablodan görüldüğü üzere veri setinde 1 ile 10 arasında personel çalıştıran firmalar mevcuttur. Bu durum veri setindeki firmaların ağırlıklı olarak mikro firmalar olduğunu göstermektedir. Küçük firmaların sayısının dönemler için sırasıyla 14, 19 ve 20 olduğu ve orta büyüklükte firmaların ise geçmişte 4 iken 3'e düştüğü bir firmanın personel çıkarttığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: Satış ve Karlılık Performansları Tablosu

Değişken	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem
Satış Performansı	5,65	4,77	3,22
Karlılık Performansı	5,77	4,69	3,20
Farklı sektördeki ürünlerle ilgili satışlar	4,06	3,45	3,60

(7'li Likert ölçeği: 1 = Çok Düşük, 7 = Çok Yüksek)

Tablo 5'te ankete katılan işletmelerin satış ve karlılık performanslarına yönelik sonuçlara yer verilmiştir. Bu bağlamda 2013 yılı öncesinde en yüksek satış performansının olduğu tespit edilmiştir.

Zaman içinde bozulan ekonomik yapı firmaların satış performanslarına da yansımış ve satışlar neredeyse yarı yarıya düşmüştür. Benzer bir yapı firmaların karlılık performansında da karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, döviz kuru dalgalanmaları, girdi maliyetlerindeki artış ve bölgesel ekonomik koşullar gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir. Ana faaliyet dışı ürünlerdeki satışlar ise görece daha yatay bir seyir izlemiştir.

Tablo 6: Maliyet Değişimi Tablosu

Değişken	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem
Sabit Maliyetler	2,75	4,03	5,94
Değişken Maliyetler	2,95	4,26	5,77

Tablo 6’da yer verilen maliyet değişimi tablosundan yola çıkarak zaman serisi perspektifinden bakıldığında, sabit ve değişken maliyetlerde yaklaşık iki katlık bir artış gözlemlenmiştir. Bu durum satış performansların ile değerlendirildiğinde firmaların içinde bulundukları zor durum daha iyi anlaşılmaktadır.

Firmaların yabancı müşterilerinde zaman içinde oluşan değişim ile bu müşterilere yaptıkları satışların toplam satışlar içindeki payları ile ilgili durum Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: Yabancı Müşteri Sayısı ve Toplam Satış İçindeki Payları

Değişken	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem
Yabancı Müşteri Sayısı	5,13	4,53	3,97
Yabancıya Satışın Toplam İçindeki Payı	4,95	4,58	3,89
Satılan Ürünlerdeki İthal Ürün Payı	3,21	2,96	2,87

Sonuçlar hem yabancı müşteri sayısında hem de bu müşterilere yönelik satış oranlarında azalma olduğunu göstermektedir. Bu düşüşe rağmen, yabancı satışların toplam satışlar içindeki payının hâlâ anlamlı bir düzeyde olduğu görülmektedir. İthal ürün oranında ise görece sınırlı bir düşüş gözlemlenmiş, bu da firmaların ithal girdiye olan yapısal bağımlılığının devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 8: Firmaların Yatırım, Finansman ve Diğer Göstergeleri

Değişkenler	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem
Sabit Sermaye Yatırımları			
Makine ve teçhizat yatırımları	4,53	3,55	3,06
Araç satın alımı	4,23	3,39	3,07
Çalışma Sermayesi Yatırımları			
Ürün çeşitliliği	5,30	4,89	4,78
Stok miktarı	4,62	4,13	4,03
Vadeli satışlar	3,85	3,17	3,32
Kasa ve Bankalardaki nakdin toplam içindeki payı	5,02	3,80	3,20
Tahsil edilemeyen alacaklar	2,98	3,33	3,75
Finansman			
Ticari borçlar (vadeli mal satın alımı)	3,77	4,13	4,75
Banka vb. finans kuruluşlarından alınan borçlar	3,00	3,89	4,63
Diğer Gider ve Maaliyetler			
Depolama imkanları	4,21	3,87	3,87
Reklam, pazarlama, tutundurma faaliyet giderleri	3,24	3,57	3,92
Fiyatları sık güncelleme	2,98	4,43	5,49
Gün içi çalışma süresi	5,64	5,30	5,19

(1 = En Düşük, 7 = En Yüksek)

Bulgular, firmaların hem makine-teçhizat hem de araç alımına yönelik sabit sermaye yatırımlarında dönemsel bir azalma yaşandığını göstermektedir. Döviz kurundaki dalgalanmalar ve ekonomik belirsizlikler nedeniyle yatırımların azaldığı söylenebilir.

Çalışma sermayesi açısından incelendiğinde ürün çeşitliliği ve stok miktarlarının bir miktar azaldığı vadeli satışların önce azalıp sonra sınırlı miktarda arattığı firmaların nakit tutarlarının

azaldığı ve tahsil edilemeyen alacakların arttığı görülmektedir. Bu bilgiler bir arada değerlendirildiğinde ürün çeşitliliği, stok miktarı, nakit miktarı azalmalarının çalışma sermayesini azaltıcı etkisi olacaktır. Vadeli satışlardaki çok yüksek bir değişim olmaması bu kalemin çalışma sermayesinin etkisinin sınırlı kalacağını göstermektedir. Tahsil edilemeyen alacakların artması ise çalışma sermayesini arttırıcı etkisi olacaktır. Hepsi bir arada değerlendirildiğinde zaman içinde firmaların çalışma sermayesi yatırımlarının azalma gösterdiği söylenebilir.

Finansman açısından değerlendirildiğinde ise hem ticari hem de mali borçlarda belirgin bir artış tespit edilmiştir. Bu durum, düşen satış gelirleri ve azalan kârlılık ortamında işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmek adına dış kaynak kullanımına yöneldiğine işaret etmektedir.

Diğer göstergeler arasında yer alan depolama imkânlarında bir düşüş yaşanmış ancak son dönemde sabitlenmiştir. Bu eğilim, satış ve stok miktarının azalması ile uyumludur. Satışları artırma çabası içinde olan firmalar, reklam ve pazarlama harcamalarında artışa gitmişlerdir. Buna paralel olarak, ürün fiyatlarının sıklıkla güncellenmesi de dikkat çekicidir. Bu durum literatürde “etiket maliyeti” (menu cost) olarak tanımlanmakta olup, firmalar açısından personel maliyetleri veya fiyat ayarlama gecikmeleri yoluyla ek maliyetler doğurmaktadır (Mankiw, 1985, s. 530). Bu hususta firmalar ya sürekli etiket değişikliği için bir personel bulundurarak personel maliyetlerini arttıracak veya fiyatları geç değiştirerek oluşan maliyet artışlarının fiyatlara geç yansıtarak kâr azalma maliyetine katlanacaklardır.

Firmaların satış miktarları dolayısıyla işlerinin azalması aktif çalışma sürelerine sınırlı da olsa yansımıştır. Bu süreçte çalışma sürelerinde sınırlı bir azalma görülmektedir. Ancak rakamın 5’ten büyük olması halen yüksek seviyede olduğu göstermektedir.

Bu bölümde, firmaların döviz kuru değişimlerine karşı aldıkları önlemler, yatırım kararlarındaki değişiklikler, Türk lirasına yönelik beklentileri ve yabancı müşterilere yapılan satışların ekonomiye etkisi değerlendirilmiştir.

Öncelikle, firmaların döviz kuru değişimlerine karşı herhangi bir önlem alıp almadıkları incelenmiştir. İlk dönemde bu konuda önlem almayan firma sayısı 47 iken, günümüzde bu sayı 62’ye yükselmiştir. Ayrıca 7 firma bu soruya yanıt vermemiştir. Bu bulgular, firmaların en az yarısının kur riskine karşı herhangi bir strateji geliştirmediğini göstermektedir. Önlem alan firmaların aldıkları tedbirlerin düzeyini gösteren ortalama değerler Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Kur Değişimlerine Karşı Alınan Önlemler Ortalaması

1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem
3,30	3,66	5,33

(1 = En Düşük, 7 = En Yüksek)

Kur değişimlerine önlem alan firmaların ortalama değerleri incelendiğinde dönemler itibariyle güçlü bir artışın olduğu görülmektedir. Son dönemde ulaşılan 5,33 ortalaması bu konuya dikkat eden firmaların daha fazla önlem almaya çalıştıklarını göstermektedir.

Yatırım kararları üzerindeki etki değerlendirildiğinde firmaların %55’i yatırım yapmadığını veya yatırımlarını ertelediğini belirtmiştir. %32’lik bir kesim yatırım yaparken çok daha temkinli davrandığını ifade ederken, %3’ü daha önceki yatırımları satarak nakde çevirdiğini bildirmiştir. Yatırımlarını artırdığını belirten firma oranı ise yalnızca %8’dir. Bu veriler, kur dalgalanmalarının yatırım kararları üzerinde genel olarak negatif etki yarattığını göstermektedir.

Firmaların Türk lirasına dair geleceğe yönelik beklentileri incelendiğinde, %67’si değer kaybının devam edeceğini öngörmektedir. %9’u kurun sabit kalacağını düşünürken, %11’i Türk lirasının değer kazanacağını ifade etmiştir. %11 oranındaki bir diğer grup ise bu konuda fikir belirtmemiştir. Bu dağılım, firmalar arasında Türk lirasının geleceğine yönelik karamsar bir beklenti eğiliminin baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

Döviz kuru değişimlerinin genel ticari faaliyetler üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, firmaların %64’ü bu değişimlerden olumsuz etkilendiklerini belirtmiştir. %9’luk bir kesim herhangi

bir etkilenme yaşamadığını ifade ederken, %12'lik bir grup bu etkinin ne ölçüde olduğunu belirleyemediklerini ifade etmiştir. Sadece %10'luk bir kesim kur artışlarının firmaları için olumlu etki yarattığını bildirmiştir. Bu bulgular, döviz kuru artışlarının sınır bölgesindeki firmalar üzerinde genellikle olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir.

Yabancı müşterilere yapılan satışların etkileri ve bu konudaki görüşler ise Tablo 10'da sunulmaktadır.

Tablo 10: Yabancılarla Satışın Ekonomik Etkisi (Çoklu Seçim)

Seçenek	Frekans
Ülke ekonomisine faydası olmaktadır.	56
Satışlarda artışa yol açmaktadır.	56
Yeni müşteri çeşitliliği ile ekonomiye destek olmaktadır.	38
Ürün talebinde çeşitlenmeye yol açmaktadır.	31
Ülke ekonomisine faydası olmamaktadır.	36
Maliyetlerde artışa yol açmaktadır.	32
Enflasyonist baskıya yol açmaktadır.	38
Diğer	1

Firmaların görüşleri incelendiğinde, yabancı müşterilere yapılan satışların hem satış hacmini artırdığı hem de ülke ekonomisine genel katkı sağladığı yönünde güçlü bir görüş birliği olduğu görülmektedir (%42 oranında her iki görüşte de aynı frekans). Ayrıca müşteri çeşitliliği ve ürün talep yelpazesindeki artış gibi dolaylı ekonomik katkılar da ifade edilmiştir. Diğer yandan %30 civarında firma, yabancıya satışın ülke ekonomisine olumlu etkisinin sınırlı olduğunu düşünmektedir. Bunun nedeni olarak maliyet artışları ve enflasyonist baskılar gösterilmektedir.

a. Çeşitli Kategorilere Göre Araştırma Sonuçları

Araştırmada ilçeler arasında firmaların satış ve maliyet performanslarında anlamlı farklılıklar olup olmadığı incelenmiştir. Verilerin normal dağılıma uygun olmaması nedeniyle, non-parametrik fark testleri kullanılmıştır. İlk aşamada Kruskal-Wallis testi ile genel farklar analiz edilmiş, ardından anlamlı bulunan değişkenler için Mann-Whitney U testi ile ikili karşılaştırmalar yapılmıştır.

Tablo 11: İlçe ve Faaliyet Süresine Göre Satış ve Maaliyet Fark Analiz Sonuçları

Değişkenler	İlçeye Göre Fark (P)	Faaliyet Süresine Göre Fark (P)
Satış Performansı	0,0031 (Anlamlı)	0,215 (Anlamsız)
Karlılık	0,212 (Anlamsız)	0,212 (Anlamsız)
Sabit Maliyet	0,000 (Anlamlı)	0,049 (Anlamlı)
Değişken Maliyet	0,000 (Anlamlı)	0,925 (Anlamsız)

Tablo 11'deki verilere göre, ilçelere göre anlamlı derecede fark bulunan değişkenler satış ve maaliyet değişkenleridir. Ayrıca faaliyet süresine göre ise sadece sabit maaliyetlerde ilçe bazında bir farklılık tespit edilmiştir. Hangi ilçeler arasında fark olduğunun tespiti için Mann-Whitney U Testi Sonuçlarına göre Kemalpaşa'daki firmaların Hopa'daki firmalara göre anlamlı derecede yüksek sabit ve değişken maliyetlere katlanmalarının yanında daha düşük satış geliri elde ettikleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Kemalpaşa'daki firmalar hem daha düşük satış performansı hem de daha yüksek maliyet yükü ile karşı karşıyadır.

Faaliyet süresine göre fark bulunan sabit maliyet değişkeni için yapılan inceleme sonuçlarına göre özellikle 3-5 yıl ile 10 yıl üzeri ve 0-2 yıl ile 6-10 yıl /10 yıl üzeri grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Bu sonuçlara göre sabit maliyetler, özellikle daha uzun süredir faaliyet gösteren firmalarda daha yüksek düzeydedir. Sonuç olarak, firma yaşı arttıkça sabit maliyetlerin arttığı yönünde bir eğilim olduğu söylenebilir.

Konu yatırımlar açısından değerlendirildiğinde sabit sermaye yatırımlarını konusunda makine ve teçhizat ile araç yatırımları konusunda ilçelere veya firmaların faaliyet süresine göre fark durumunu incelemek için yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: İlçe ve Faaliyet Süresine Göre Sabit Sermaye Yatırımları Analiz Sonuçları

Değişkenler	İlçeye Göre Fark (P)	Faaliyet Süresine Göre Fark (P)
Makine ve Teçhizat Yatırımları	0,058 (Sınırdan Anlamsız)	0,249 (Anlamsız)
Araç Yatırımı	0,160 (Anlamsız)	0,091 (Anlamsız)

Yapılan test sonuçlarına göre hem sabit sermaye yatırımları (makine ve araç) açısından hem de ilçe ne de faaliyet süresi bazında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmemektedir.

Firmaların çalışma sermayesi yatırımları hakkında yapılan test sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: İlçe ve Faaliyet Süresine Göre Çalışma Sermayesi Yatırım Analiz Sonuçları

Değişkenler	İlçeye Göre Fark (P)	Faaliyet Süresine Göre Fark (P)
Stoklar	0,006 (Anlamlı)	0,946 (Anlamsız)
Vadeli Satışlar	0,016 (Anlamlı)	0,023 (Anlamlı)
Nakdin payı	0,069 (Sınırdan Anlamsız)	0,489 (Anlamsız)
Tahsil Edilemeyen Alacaklar	0,055 (Sınırdan Anlamsız)	0,003 (Anlamlı)
Ürün çeşitliliği	0,012 (Anlamlı)	0,277 (Anlamsız)

Test sonuçları incelendiğinde Stoklar, vadeli satışlar ve ürün çeşitliliği ilçelere göre farklılık göstermektedir. Tahsil edilemeyen alacaklara göre ilçelere göre %10, faaliyet süresine göre %5 anlam düzeyinde fark olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Nakdin toplam içindeki payı da ilçelere göre %10 anlam düzeyinde göre farklıdır. Öte yandan faaliyet süresine göre vadeli satışlar faaliyet süresine göre farklıdır.

Yapılan ayrıntılı incelemede Kemalpaşa ilçesindeki stok miktarının ve ürün çeşidinin Hopa'ya göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın vadeli satışlarda en düşüğe doğru sıralama Arhavi, Kemalpaşa ve Hopa olarak tespit edilmiştir. Konu firmaların faaliyet sürelerine göre değerlendirildiğinde en düşük vadeli satış yapan firmaların 2 yıl içinde kurulan firmalardır. Burada en yüksek ortalamaya 3-5 yıl ile 6-10 yıllık firmalar sahiptir. Tahsil edilemeyen alacaklarda da en düşük oran yine 2 yıl içinde kurulan firmalardır. Burada en yüksek tahsilat sorunu yaşana firmaların 6-10 yıllık faaliyet süresine sahip olan firmalar olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak firmaların gider ve borçlarına göre incelenmesi konusunda oluşturulan Tablo 14, aşağıda verilmiştir.

Tablo 14: İlçe ve Faaliyet Süresine Göre Gider ve Borç Durumlarına Göre Analiz

Değişkenler	İlçeye Göre Fark (P)	Faaliyet Süresine Göre Fark (P)
Reklam, Pazarlama, Tutundurma Giderleri	0,669 (Anlamsız)	0,461 (Anlamsız)
Fiyatları Sık Güncelleme	0,019 (Anlamlı)	0,202 (Anlamsız)
Ticari Borçlar	0,023 (Anlamlı)	0,123 (Anlamsız)
Mali Borçlar	0,799 (Anlamsız)	0,050 (Anlamlı)

Tablo sonuçlarında anlamlı bulunan verilerin Mann-Whitney U Testi sonuçlarına göre en sık fiyat güncellemesi ve en yüksek ticari borca sahip firmaların Kemalpaşa ilçesindeki firmalar olduğu tespit edilmiştir. Bankaya olan borçlanma miktarı açısından en düşük borç 2 yıl içinde kurulan firmalardır. Burada en yüksek borç miktarına 6-10 arasında kurulan firmalar sahiptir.

Görüldüğü gibi döviz kuru ve enflasyondan kaynaklı değişiklikler piyasadaki firmalara çok farklı şekilde etki etmişlerdir. Bu etkilerin firmalara dolayısıyla bölgesel kalkınmaya genel olarak olumsuz yansıdığı söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırma, döviz kuru değişimlerinin Artvin'in sahil ilçeleri olan Hopa, Kemalpaşa ve Arhavi'de sınır ticareti, sabit sermaye yatırımları ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Gürcistan ile Türkiye arasındaki TRY-GEL paritesinin zaman içerisindeki dalgalanmaları, sınır bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin ekonomik davranışlarını ve yatırım kararlarını doğrudan etkilemektedir. Araştırma kapsamında 70 işletmeye anket uygulanmış, ayrıca

Hopa ve Kemalpaşa ilçelerinde yerel yönetim temsilcileri ile yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Anket bulguları, döviz kurundaki değişimin işletmelerin maliyet yapısını, satış hacmini, ithalata bağımlılığı ve finansal dayanıklılığını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur. Özellikle TRY'nin değer kaybettiği dönemlerde yabancı müşteri sayısında ve satış gelirinde artış gözlemlenmiş, ancak eş zamanlı olarak ithal girdilerin maliyetlerinin yükselmesi kârlılığı sınırlandırmıştır. İşletmelerin yatırım eğilimleri daha temkinli hâle gelirken, reel kurun görece istikrar kazandığı dönemde faaliyet yapılarında rasyonelleşme eğilimi gözlemlenmiştir. Nakit yönetimi, stok planlaması, ürün çeşitliliği ve alacak tahsilatı gibi finansal stratejiler kur oynaklığına göre yeniden şekillenmiştir.

Sınır ticaretinin ilçelere olan etkileri, sadece coğrafi yakınlıkla açıklanamayacak ölçüde farklılık arz etmektedir. Nitekim Kemalpaşa ilçesi, Sarp Sınır Kapısı'na en yakın yerleşim birimi olması nedeniyle sınır ticaretinin hem ekonomik hem de toplumsal düzeyde en yoğun hissedildiği alan olmuştur. Ticaretin halk temelli yapısı, küçük üreticilerin ve pazar esnafının sisteme aktif katılımı, kalkınmanın tabana yayılmasını sağlamıştır. Ancak son dönemde zincir marketlerin artışı ve ekonomik kırılganlık, bu yapıda bozulmaya yol açmaktadır.

Hopa ilçesi, sınır ticaretinden orta düzeyde etkilenmekte olup faaliyetler daha çok lojistik ve dış ticaret yapan büyük firmalar aracılığıyla yürütülmektedir. Bu nedenle kalkınmaya katkı daha çok kurumsal düzeyde sınırlı kalmaktadır. Arhavi ilçesi ise coğrafi yakınlığına rağmen sınır ticaretinden neredeyse tamamen izole bir durumdadır. Bu durum, sınır ticaretinin yalnızca coğrafi yakınlık ile ilgili değil, yerel strateji, ulaşım altyapısı, kurumsal yönetim ve halk katılımı gibi unsurlarla şekillenen bir ticaret olduğunun göstergesidir. Bu bulgular, döviz kuru oynaklığının dış ticaret, yatırım kararları ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini ortaya koyan ampirik literatürle uyumludur. Özellikle reel döviz kuru oynaklığının belirsizlik yaratarak ihracat ve yatırım üzerinde caydırıcı etkiler doğurabileceği; bu durumun da sınır bölgelerinde ticaret faaliyetlerini sektöre ugratabileceği, Sevim & Doğan (2016) ve Köse vd. (2008) gibi çalışmalarda ortaya koyulmuştur. Söz konusu literatürde, belirsizlikle karşı karşıya kalan firmaların iç pazara yönelme eğiliminde oldukları ve bunun dış ticareti olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır. Bu çalışma da benzer şekilde, döviz kuru dalgalanmalarının bölgesel düzeyde sınır ticaretine olan etkilerinin yalnızca ekonomik değil, birçok dinamik üzerinde ve yerel kurumsal yapıda etkili olmaktadır.

Çalışmanın kısıtları arasında, örneklemin yalnızca üç ilçe ile sınırlı olması ve verilerin beyana dayalı anket formlarıyla toplanmış olması öne çıkmaktadır. Ayrıca, analiz zaman boyutunda yalnızca üç dönemle sınırlandırıldığı için döviz şoklarının kısa vadeli etkileri incelenememiştir.

Gelecek çalışmalar için öneriler arasında; farklı sınır bölgeleriyle karşılaştırmalı analizlerin yapılması, firmaların mali tablolarının dâhil edilmesi ve sınır ticaretine kurumsal katkı sunan aktörlerin (belediye, ticaret odası, gümrük idaresi vb.) çok aktörlü analizle değerlendirilmesi yer almaktadır. Ayrıca, sınır ticaretinin sosyal sermaye, göç, tüketim kalıpları gibi dolaylı etkileri üzerine derinlemesine araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ÖHÜİBF Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

İlgili çalışmada 13.03.2025 tarih ve 171775 sayısı ile Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır.

Yazar Katkıları : Tüm yazarlar, çalışmadaki bütün bölümlere katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %25, 2. yazarın katkı oranı: %25, 3. yazarın katkı oranı: %25, 4. yazarın katkı oranı: %25'dir.

Çıkar Beyanı : Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur. Bu çalışma Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A., & Dağlı, Ö. (2021). Döviz kurundaki değişkenliğin Türkiye dış ticaretine etkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7(2), 213-232. <https://doi.org/10.20979/ueyd.972981>
- Aksu, H., Başar, S., Eren, M., & Bozma, G. (2017). Döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki asimetrik etkisi: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(3), 477-488.
- Asteriou, D., Masatci, K., & Pılbeam, K. (2016). Exchange rate volatility and international trade: International evidence from the MINT countries. *Economic Modelling*, 58, 133-140. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.05.006>
- Auboin, M., & Ruta, M. (2013). The relationship between exchange rates and international trade: A literature review. *World Trade Review*, 12(3), 577-605. <https://doi.org/10.1017/S1474745613000025>
- Aydiner, M. (2016). Kur ve fiyat dalgalanmalarının İBBS TR32 (Aydın, Denizli, Muğla) bölgesinin ihracatına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 262-273.
- Ayhan, D. (2006). Döviz kuru rejimlerinin kur oynaklığı üzerine etkisi: Türkiye örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(245), 64-76. <https://doi.org/10.3848/iif.2006.245.2692>
- Baud, M., & Schendel, W. V. (1997). Toward a comparative history of borderlands. *Journal of World History*, 8(2), 211-242. <https://doi.org/10.1353/jwh.2005.0061>
- Boratav, K., & Orhangazi, Ö. (2022). Neoliberal framework and external dependency versus political priorities, 2009–2020. İçinde E. Özçelik & Y. Özdemir (Ed.), *Political economy of development in Turkey* (ss. 287-314). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-7318-4_10
- Çetin, M. (2012). Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: Ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1).
- Daştan, Ü. (2021). E-gümrük kapsamında Türkiye'nin kara sınır kapılarının lojistik aşamasında incelenmesi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 8(24), 55-65.
- DOKA. (2025). *Artvin ili hakkında genel bilgiler*. Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı. https://www.doka.org.tr/bolgemiz_Artvin-TR.html
- Erdal, E. Y., Ahmet, D., & Melahat, B. A. (2013). Bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesinde güçlü bir dış ticaret aracı: Sınır ticareti. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 3(4), 79-88.
- Gök, A. (2006). Alternatif döviz kuru sistemleri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 131-145.
- Hepaktan, C. E., Yılmaz, M., & Özden, B. (2019). Türkiye'de bavul ticareti-ekonomik büyüme ilişkisi (2009:1–2018:12). İçinde M. Miynat, Özdil, M. H. Yalçınkaya, & C. Çılbant (Ed.), *Yeni nesil girişimcilik ve ekonomi*. Ekin Yayınevi.
- Karabağ, S. (2006). Sınır ticaretinin bölgesel kalkınmadaki etkileri. *Avrupa Birliği Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar*, 247-254.
- Katkat Özçelik, M. (2016). Gürcistan ile Türkiye'nin ticari ilişkisi ve Artvin'deki ticarete etkisi. *Karadeniz Araştırmaları*, 13(52), 211-232.
- Katkat Özçelik, M., Oğan, E., & Aktaş Güzel, S. (2015). Sarp sınır kapısından gerçekleştirilen sınır ticareti ve Artvin ekonomisine etkileri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 219-242.

- Kaya, A. A., & Güçlü, M. (2005). Döviz kuru rejimleri, krizler ve arayışlar. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(55), 1-15.
- Keskin Köylü, M. (2017). Türkiye'nin güney kafkasya ülkeleri ile finansal bağları ve bölgedeki ticari varlığı. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 20-32.
- Koç, H., & Değer, M. K. (2010). Döviz kuru belirsizliği ve yurtiçi yatırımlar: Türkiye ekonomisi üzerine nedensellik testleri (1988-2007). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 79-93.
- Köse, N., Ay, A., & Topallı, N. (2008). Döviz kuru oynaklığının ihracata etkisi: Türkiye örneği (1995-2008). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 25-45.
- Lal, M., Kumar, S., Pandey, D. K., Rai, V. K., & Lim, W. M. (2023). Exchange rate volatility and international trade. *Journal of Business Research*, 167, 114156. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.114156>
- Mankiw, N. G. (1985). Small menu costs and large business cycles: A macroeconomic model of monopoly. *The Quarterly Journal of Economics*, 100(2), 529-538. <https://doi.org/10.2307/1885395>
- Orhangazi, Ö. (2019). Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları, finansal kırılganlıklar ve kriz dinamikleri. *Mülkiye Dergisi*, 43(1), 111-137.
- Orhangazi, Ö., & Yeldan, A. E. (2021). The re-making of the Turkish crisis. *Development and Change*, 52(3), 460-503. <https://doi.org/10.1111/dech.12644>
- Sarıtaş, T., & Okşak, Y. (2020). Dış ticaretin reel döviz kuruna etkisi: Türkiye üzerine uzun dönemli bir nedensellik analizi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 55-65.
- Saydan, İ. Y., & Demir, F. (2022). Sınır ticaretinin bölge ekonomileri üzerindeki etkisi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 3(2), 137-143.
- Sevim, C., & Doğan, T. T. (2016). Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Döviz Kuru Oynaklığı İlişkisi. *Ege Academic Review*, 16(2), 303-318.
- Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, 2, 53-55. <https://doi.org/10.5116/ijme.4dfb.8dfd>
- Tekin, Ü. E. (2017). Türkiye'de sınır ticareti ve bölgesel kalkınmaya etkileri. *Social Sciences Studies Journal*, 3(9), 714-720. <https://doi.org/10.26449/sssj.109>
- Terzi, G. (2018). Türkiye'de sınır ticareti ve uygulamadaki sorunlar. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 11, 38-49.
- Tunç, A. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *TESAM Akademi Dergisi*, 2(2), 29-63.
- Tutar, H., Elyıldırım, G., Demir, E., Aydoğdu, B., Erdal, M., & Boztemir, İ. (2012). TRA2 bölgesinde sınır ticareti ve sınır kapıları: Sosyo-ekonomik bir analiz sorunlar ve çözüm önerileri. SERKA Kalkınma Ajansı. <http://www.igdir.serka.gov.tr/store/file/common/9fd98ec7aeb0b6d1e435bb1752a61f0e.pdf>
- Ünlü, S. (2019). Türkiye'de sınır ticaretinin gelişimi, ekonomik etkileri ve çözüm önerileri. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 6(18), 54-69.
- Vergil, H., & Çeştepe, H. (2005). Döviz kuru değişkenliği ve yabancı doğrudan yatırım akımları: Türkiye örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 975-986.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2014). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri* (4. Baskı). Detay Yayıncılık.